

Borbás Gabriella Dóra

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A verbális agresszió társadalmi szalonképessége és az agresszióindexek

1. Bevezetés

2010 óta zajlanak a nyelvi agresszióval kapcsolatos kutatásaim, melyek döntően a 2410 órányi mélyinterjúk korpuszomon alapulnak, melyben a bántalmazó kapcsolat típusa szerint az alábbiakra vonatkozó példák szerepelnek: párkapcsolati agresszió, szülő által, testvér által, barát által, vallási (vagy egyéb spirituális) közösség által, egyéb rokon által, pedagógus/egyetemi oktató által, (munkahelyi) főnök vagy munkatárs által, ismerős által, gyermek által elkövetett nyelvi agresszió. Az esettanulmányok több mint fele nem kétszereplős mélyinterjú, hanem bevonódó-megfigyelő kutatás több szereplővel. Az alanyok áldozatok, elkövetők, valamint olyanok, akik áldozatok és elkövetők is egyben (lásd bővebben: Borbás 2020). Kontrollkorpuszokként használtam az alábbiakat, melyek empirikusan megerősítették kutatási eredményeimet:

- 256 hatoldalas esetleírás 128 egyetemi hallgatótól (2016–2019), összesen 1536 oldal;
- terapeuták esetleírásai: Bancroft 2015, Evans 1996, Forward 1989, Hare 1993, Simon 1996, Wetzler 2015;
- sajátélményművek: Barnóczki 2017; Bartha 2009; Bonyai 2011; Coe 1993; Rados 2012; Takács 2014;
- a 755 órányi mélyinterjúk korpuszom, mely keresztény vallási közösségekben készült;
- valamint több tucat ímé, nyilatkozatok, FB-hozzászólások, blogok szavakkal történő bántalmazásról szóló általam elemzett nyelvi anyagai.

Kutatóként elsősorban az érdekel, hogyan lehet segíteni a bántalmazottakat. Tanulmányomban szinonimaként használom a *szóbeli bántalmazás*, *nyelvi bántalmazás*, *verbális agresszió* terminusokat, beleértve mind az eseti, mind a rendszeres nyelvi agressziókat. Kutatásom az együttműködő attitűddel/kommunikációval/interakciós szándékkal állítja szembe az

uraló/irányító/lenéző/leminősítő attitűdöt/kommunikációt/interakciós szándékot. Utóbbi attitűd eredménye a verbális agresszió.

Elméleti keretként a pragmatikát mint szemléletmódot jelölöm meg (Verschuere 1999, Tátrai 2017), mely lehetőséget ad más tudományterületek bevonására, a kutatás folyamán több szempont együttes érvényesítésére, tágabb nyelvi és nem nyelvi kontextus figyelembevételére, és annak kiemelésére, hogy a verbális erőszak társas interakciókban vizsgálható. Az interdiszciplináris megközelítés elengedhetetlen a nyelvi agresszió jelenségének teljesebb feltárásához. Szükséges a bántalmazó viselkedésének pszichológiai megközelítése, a bántalmazó kapcsolat addiktológiai szemlélete. (Amennyiben nem merülne fel a verbális agresszió alkalmazásában az agresszortól való pszichés függőség, úgy sokkal kevesebb és kevésbé erőteljes, kevésbé romboló agresszív megnyilatkozás jöhetne létre.) Szükséges a különféle terápiás szemléletmódok és eszközök eredménytelenségének nyelvhasználati szempontú vizsgálata. A verbális agresszió szalonképessége és ezáltal gyakorisága megértéséhez szükségesek a szocializációra és a klasszikus kondicionálásra vonatkozó tudásanyagok. Mivel a társadalom nagyon sok esetben megtűri, sőt támogatja a verbális agressziót, áldozathibáztató folyamatok (akár az áldozat önhibáztató folyamatai) is zajlanak, melyeknek nyoma van a használt nyelvi kifejezésekben is, így a téma kapcsolandó a szociálpszichológia területéhez is. A bántalmazásra és a bántalmazó kapcsolatokra vonatkozó állítások számtalan terapeuta (Bancroft 2015, Evans 1996, Forward 1989, Hare 1993, Herman 2011, McMillan 2009, Simon 1996, Wetzler 2015) művében, esettanulmányaikban konszenzusos módon szerepelnek, és egybevágóak az én tapasztalataimmal is. Ugyanakkor egyikük sem alkalmaz nyelvi megközelítést. Az itt közölt vizsgálati mintámmal újraértelmezem ezeket a kutatásokat, és nyelvészeti szempontból kiegészítem azokat. A téma megközelítéséhez korábbi tanulmányom (Borbás 2020) felhasználta a kódváltás fogalmát, valamint a verbális agresszió kategorizálásának leírásakor retorikai-érveléstechnikai fogalmakat is használt.

Kutatásom kvalitatív, korpuszvezérelt (Simon 2018, 6). Az általam ajánlott verbális agresszióra vonatkozó definíció a kutatás eredményeként forrt ki (Borbás 2020, 66), a korpusz feldolgozási folyamatában folyamatosan árnyalódott. Az általam ajánlott részletesebb kategorizációja a nyelvi agresszióknak a korpusz példáiból jött létre.

Kutatásaim alábbi eredményei közvetlenül hasznosíthatóak társadalmi felhasználásra:

- Egy jóval árnyaltabb definíciója a verbális agresszióknak.

- Egy jóval árnyaltabb kategorizációja a nyelvi agresszióknak: 47 kategória 7 főkategóriába sorolva. (Az eddigi ismertebb kategorizáció 15 kategóriát tartalmaz, és szűkebb körűen merít a verbális agresszió módozataiból.)
- Újdonságként egy könnyen kezelhető 7 tételes kategóriarendszer annak megállapításra, szándékos-e a minket ért nyelvi agresszió.
- Új eredményként egy 8 tételes kategóriarendszer, melynek célja, hogy a nyelvhasználati szokások által eldönthető legyen, hogy egy nyelvi viselkedés verbális agresszióknak minősíthető-e. (Felsoroltakat lásd: Borbás 2020.)

Kutatásaim alapján állítom: árnyaltabb definícióval és árnyaltabb kategorizációval segíteni lehet a verbális agresszió áldozatait. A zéró tolerancia eléréséhez szükséges a szándékosság igazolása és a verbális abúzus sokféle formájának tudatosítása a társadalom tagjai (a mikroközösségek) számára. A verbális agresszió relativizálása nem szükségszerű. Mindig eldönthető, kellő összetettségű elemzést követően, hogy egy megnyilatkozás verbális agresszióként azonosítható-e be. Jóval nagyobb halmaz a nyelvvel okozható károk halmaza, mint hogy valakit az önmagáról alkotott képében megbántanak. A verbális agresszióknak semmi köze az egyén érzékenységéhez. Az egyéni érzékenységgel operáló magyarázati modell maga a bagatellizáló társadalmi attitűd. A verbális agresszió által okozott kár nem csak egy sértődés, egy pszichés fájdalom, teher, nemcsak a homlokzatot rombolja, hanem a személyiséget, az énerőt, a motivációkat, az életminőséget stb. is. Lelki üveglaponként működik. (Lásd Borbás 2020, 2021a, 2021b, 2021c.)

2. A verbális agresszió társadalmi szalonképessége

A társadalom elfogadása, félrenézése, relativizálása nélkül nem lehetne ilyen gyakori a verbális (és a fizikai) agresszió. Az Európai Alapjogi Ügynökség (FRA) 2012-es, egész Európára kiterjedő, és Magyarországra nézve is reprezentatív felmérése alapján a 15 év feletti nők 49%-a tapasztalt partnere részéről súlyosabb lelki/szóbeli erőszakot (fenyegető kontroll, korlátozás, büntetések, becsmérlés). Ez majdnem 2 millió érintett nőt jelent csak Magyarországon a 2011-es népszámlálás adatai szerint (Herman 2015, 17). A kutatás megerősítette az 1998-as, ezideáig egyetlen hazai családon belüli

erőszakkal kapcsolatos kutatás eredményeit (Tóth 1999). Férfi áldozatokra vonatkozóan nem készült kutatás. Ennek oka az is lehet, hogy egyelőre a nagy mintán elkészülő kutatások a fizikai agresszióval kapcsolatos tematikájúak, és e kutatások mellékkérdései között szerepel a verbális vagy lelki agresszió gyakoriságára való rákérdezés. Mivel a kutatások alapján a felnőttek körében a családon belüli fizikai agressziók áldozatai kb. 95%-ban nők, ezért ezek a kutatások a nők körében zajlanak. Azt gondolom, az leírható, hogy abban a kapcsolatban, ahol a férfi fizikai agressziót és/vagy szociális elszigetelést alkalmaz, azokban a férfi egyben verbális agresszor is, lévén, hogy az eddigi, fentebb idézett kutatásokból az világos, hogy a fizikai agressziót mindig megelőzi a verbális agresszió, és fizikai agresszióhoz döntően társul is nyelvi agresszió. Azonban azt kutatással egyelőre nem lehet alátámasztani, hogy milyen a nemek aránya a verbális agresszió 47 típusának elkövetésében, illetve a nyelvi agressziók használati gyakoriságát tekintve.

A verbális bántalmazások esetében a mikro- és a makrokörnyezet hajlamos a bántalmazó attitűdjének átvételére, miszerint a dekódolással, és így a dekódolóval van a probléma. Tehát nem az agresszorral, aki bántalmazza áldozatát. A problémakör tehát kettős: egyrészt maga a bántalmazás, másrészt a bántalmazás letagadása. Mindkét leleplezésre szükség van a változáshoz. Korpuszaim mélyinterjúiban nemcsak a nyelvi bántalmazás példái szerepelnek, hanem az azokra adott reflexiók, érzelmek megfogalmazásai, továbbá az interjúalanyok arról alkotott véleménye, hogy miért bántalmazhat a bántalmazó. Borbás 2021b tanulmányomban magyarázatkísérletet vázolok fel arról, mik lehetnek azok a tényezők, amelyek miatt és amelyekkel *a társadalom, a szociális környezet nem segíti sem a verbális agresszió gyakoriságának, sem szándékosságának, sem az agresszornak a leleplezését*, sőt, akadályozza azt. A megfogalmazott 28 társadalmi tényező összeállítása során korpuszom direkt véleményeit, tapasztalatait is figyelembe vettem saját elemzéseimen és a kapcsolható szakirodalmon túl. A tényezők feltárják, szocializációnk során hányféleképp vagyunk a nyelvi agresszió tűrésére kondicionálva. Ezen társadalmi tényezők hatását közvetlenül megfigyelhetjük a mostani tanulmányomban bemutatott agresszióindexek jelentéstartalmaiban.

3. Agresszióindexek

A verbális agresszió egy összetett lélektani-társadalmi-kommunikációs folyamat része. Kutatásaim alapján megállapítható: a verbális agresszió elleni fellépés érdekében döntő kimondani azt, hogy a folyamatnak nemcsak az elsődleges verbális agresszió az összetevője, hanem a folyamat része lehet az erre adott reakció az áldozat részéről, továbbá a mikrokörnyezet reakciója,

valamint az agresszor válaszreakciója is. A verbális abúzus folyamata korpuszom alapján az alábbi részekre bontható:

1. Az elkövető szavakkal (vagy szavak hiányával, lásd a Megfosztást, a 29. kategóriát, Borbás 2020, 79) bántalmaz. A kihasznált vagy konstruált hierarchia (Borbás 2020, 90) kifejezése, leuralás, megalázás.
2. Az áldozat reakciója
 - (a) Az áldozat belső kommunikációja
 - (b) A bántalmazó felé
 - (c) A mikrokörnyezete, az ismerősei felé.
3. A mikrokörnyezet reakciója.
4. Az elkövető reakciója (elsősorban) áldozata felé.

Mivel jelzik az agressziót, *agresszióindexeknek* 'agressziójelölők'-nek neveztem el azokat a nyelvi jelenségeket, melyek az elsődleges nyelvi agressziót követik, kísérik, és tovább is vihetik a bántalmazást, hiszen ide tartoznak az áldozathibáztatás kifejezései is, vagyis képesek növelni az áldozat sérüléseit, és újabb bántalmazó-bántalmazott kapcsolódásokat hozhatnak létre, például a megfigyelők és az áldozat között. Fölöttébb érdekes, hogy bár minden nyelv, így a magyar is, megszámlálhatatlan agresszióindex megalkotására képes, ez mégsem így van. Jól körülhatárolható nyelvi panelekkel történik a bagatellizálás, mentegetés. Korpuszom agresszióindexeiből az alábbi 14 alcsoportot tudtam kialakítani a felállított négy főcsoportban: ötöt a bántalmazó, elkövető használ, négyet a bántalmazott, az áldozat, hármát a mikrokörnyezet, és kettőt a mikro- és makrokörnyezet egyaránt használ késleltetett leleplezés esetén:

- 1. Az elkövető reakciója**, amikor áldozata jelzi felé, hogy bántalmazta
 - (a) Hibáztatja-leszólja/gúnyolja/utasítja áldozatát
 - (b) Bagatellizálja/tagadja az agressziót
 - (c) Hárít/mellébeszél
 - (d) Áldozatnak állítja be magát
 - (e) Nem kér bocsánatot vagy álbocsánatkérést alkalmaz
- 2. Az áldozat reakciója** az őt ért bántalmazást követően
 - (a) Mentegeti elkövetőjét, fenntartja a jó kapcsolat illúzióját
 - (b) Bagatellizálja a bántást (vagy panaszkodik)
 - (c) Önmagát hibáztatja (akár az agresszió létrejöttéért, akár azért, hogy miért nem bírja jobban elviselni azt), esetleg bocsánatot kér bántalmazójától

(d) Belső kommunikációjában megfogalmazza fájdalmait, érzéseit, megdöbbenését és értetlenségét (azzal kapcsolatban, miért éri bántalmazás)

3. Az áldozat mikrokörnyezetének reagálása

- (a) Mentegetés/az illúzió fenntartása/az elkövető dicsérése
- (b) Bagatellizálás/tagadás
- (c) Áldozathibáztatás

4. A mikro- és makrokörnyezet reagálása késleltetett leleplezés esetében

- (a) A bántalmazás hitelességének megkérdőjelezése
- (b) Elítéli az áldozatot, ha nem fogadja el az álbocsánatkérést, vagy nem bocsát meg bocsánatkérés nélkül.

Korpuszomból teljes gyűjtést végeztem az 1. (a), (b), (c), 2. (a), (b), 3. (a), (b), (c) esetében, és példák gyűjtését az 1. (d), (e), 2. (c), (d), 4. (a), (b) esetében. A teljes gyűjtések megismertetésének funkciója az, hogy bemutathassam, a legtöbb agresszióindex egy nagyon gyakori nyelvi panel, melyek gyakori (döntő) előfordulását kontrollkorpuszaim is visszaigazolták. Korpuszomban gyakorlatilag nincs példa arra, hogy a mikrokörnyezet számonkérné a bántalmazót (arra viszont annál inkább, hogy az áldozatot kéri számon). Arra sincs példa, hogy az agresszor reagálna mikro- vagy makrokörnyezete felé. Nyilván azért nincs, mert nem is kéri számon az elkövetőt. Utóbbiakra inkább olyan példák gyűjthetők a sajtóból, amelyeknél nagyobb nyilvánosságot kap az elkövető leleplezése (akik ezáltal reagálásra kényszerülhetnek).

3.1. Az elkövető reagálása

Hogyan reagál a bántalmazó, ha áldozata kiáll maga mellett, ha számonkéri, miért műveli vele, amit tesz? A bántalmazó nyelvi megfogalmazásait négy csoportra tudtam osztani. Egyrészt amennyiben partnere azt állítja, hogy nem korrekt vele, bántja, akkor hibáztathatja áldozatát, amely hibáztatás egyben leszólás is lesz, mindezt gyakran gúnyosan teszi. A hibáztatás egyben lehet utasítás is, mit ne tegyen az áldozat. A második csoportba a bántalmazás tagadásával, bagatellizálásával kapcsolatos kifejezéseket soroltam, a harmadikba a témát hárító, mellébeszélő kifejezéseket, a negyedikbe azokat, melyekben áldozatként azonosítja be magát az elkövető.

Hibáztatás-leszólás/gúnyolódás/utasítás:

Túlérzékeny vagy.
Sértődékeny vagy.
A szokásos hiszti? / Ne hisztizsz!
Na, mi van? Megjött? 'nem velem van bajod, az a bajod, hogy menstruálsz'
A nők meg az ő lelki életük!
Hát, te nem vagy normális! Nincs nagyobb problémád? / Te nem vagy épelméjű.
Nem érted a viccet. / Nincs semmi humorérzéked.
Azt gondoltam, egy ilyen intelligens nő érti a viccet.
Mindent felfűjsz! / A bolhából csinálsz elefántot.
Túlreagálsz.
Mindent kiforgatsz. / Kiforgatod a szavaim.
Csak akkor vagy boldog, ha nyavalyoghatsz!
Túl sok idő van problémákat gyártani! / Folyton problémáznál.
Ne vegyél mindent ilyen komolyan!
Megint duzzogsz?
Megint veszekedni akarsz. / Megint veszekedni akarsz?
Kelted a fészéköt.
Miért lovagolsz ezen?
Kik beszéltek tele a fejed? 'aligha magadtól találtad ki, hogy bajod van'
Ne legyél nevetséges! ('amit mondasz, az nem is lényegi probléma')
Ne beszélj butaságokat!
Most szavakon lovagolsz???
Azt hiszed, mert az exed bántott, mindenki bánt téged.
Te nem tudod, mi a szeretet, mert még soha senki nem szeretett téged rajtam kívül.
 (Lásd még a 12. Megalázás kategória példáit, Borbás 2020: 72.)

Ritkán az is előfordul, hogy egész egyszerűen őszinte, és közben nevet. A Mit tennél, ha én csinálnám veled, amit te velem? kérdésre nevetve reagál: *Hát már rég elhagytalak volna.* Nem feltétlen gúnyosan nevet, inkább őszintén. (Az őszinteségről lásd még Borbás 2020, 85.) Ebben a megnyilatkozásban azt érhetjük tetten, milyen mélyen semmibe veszi a másikat. Amennyiben próbál az áldozat változtatni azon, amit az elkövető problémaként jelöl meg, döntően akkor sem fog változni a bántalmazó viselkedés, mivel annak oka nem az, hogy az áldozat viselkedése problémás lenne, hanem az, hogy az elkövető irányítani akarja áldozatát, ezért állítja be azt problémásként, mivel így akarja elérni, hogy igyekezzon megfelelni neki.

Bagatellizálás/tagadás:

Képzeld: (A Megőrijítésig elmehet a tagadás, lásd 9. és 10 kategória, Borbás 2020, 70–71.)

Úristen, semmi ilyet nem tettem.

Jaj, soha nem bántottalak.

Vicceltem.

Folyton támadsz/kritizálsz engem.

Én ilyen vagyok.

Ilyen a stílusom.

Csak őszinte vagyok.

Semmit nem reagál (verbálisan). (Esetleg fölényes, undorodó mimikával néz és/vagy elhagyja a helyszínt.) Esetleg kineveti a panaszkodót.

A *vicceltem* – fölöttébb gyakori reagálás. Az elkövető elszámoltathatósága válik lehetetlenné, ha ezt a tanúk elfogadják, és rá van kényszerítve az áldozatra, hogy ő is elfogadja. Waszak (2012) szerint az elkövető megkerüli az összes elszámoltathatóságot egyszerűen azzal, hogy megerősíti, hogy a kijelentéseit csak viccnek szánta. Ez és a többi típusú hazug magyarázat lehetővé teszi a társadalom számára, hogy tolerálja az erőszakos üzeneteket, és hogy ne tegye felelőssé azokat, akik agressziót követnek el.

Hárítás/mellébeszélés:

Nem vagyok hajlandó ezt tovább hallgatni. Ez engem nem érdekel.

Gőzöm nincs, miről beszélsz.

Kezd nem tetszeni ez a beszélgetés.

Inkább azt néznéd, hogy fut a lakás. 'inkább kitakarítanál'

Az energiáidat fordíthatnád arra, hogy lefogyj.

Másnak ügysem kellenél.

Nem is tudtam, hogy figyelsz arra, amit mondok.

Néha egyszerűen rendre kell téged utasítani.

Fenyegetően: *Akkor tán mehetek dolgozni?*

Jaj, nem vagy te olyan fontos, hogy állandóan veled foglalkozzam. 'nem bánthattalak, mivel nem is foglalkoztam veled'

(Lásd még a 32. Nem reagálás kategória példáit, Borbás 2020, 82.)

Az elkövető áldozatnak állítja be magát:

Én folyton csak tűnök.

Mindig a te érzéseidről van szó.

Hány éve elhisellek már!

Valamint fenti négy csoport trágár és alpári formái, melyeket nem sorolok, mivel jelentéstartalmukban megegyeznek a feltüntetettekkel. Ezek a kifejezések a bántalmazó attitűdjéről árulkodnak: a bántalmazott a hibás, ő az, aki nem csinál valamit jól, alapvető, komoly személyiségbeli probléma van vele. A kérdések, kijelentések jelzik az uraló-leminősítő attitűdöt, jelzik az empátia és a lelkiismeretfurdalás hiányát, az elkövetés belátásának hiányát. Ha valaki feltárja számunkra, hogy problémája van a viselkedésünkkel, megnyilatkozásainkkal, az együttműködő attitűdöt például az alábbi megfogalmazások jeleznek: *Köszönöm, hogy szóltál. Mi a pontos problémád? Kérlek mondd el, és beszéljük meg! / Beszéljük meg! Remélem közösen megoldjuk! / Köszönöm, hogy elmondtad, igazad van, többé nem viselkedem így* (lásd bővebben: Borbás 2013). Szemben a fentiekkel, melyek az irányító, másikat hibáztató, negatívan minősítő attitűdöt. Korpuszomban a *túlérzékeny vagy!* kifejezés olyan gyakran jelenik meg, hogy pusztán ennek az egyetlen kifejezésnek (agresszióindexnek) a használata elég megbízhatóan jelzi, bántalmazóval van dolgunk, hiszen aki meg akar bennünket érteni, nem használ velünk szemben kinyilatkoztatásszerű negatív minősítést, illetve nem kijelent, hanem beszélgetni próbál.

A bántalmazóval végtelen vitákat lehet folytatni arról, bántalmazás-e, amit művel, mivel nem fogja elismerni, hiába érvelünk racionálisan, összegyűjtve az agresszív megnyilvánulásait. Ezek a diskurzusok is nyelvi jelzői a bántalmazások folyamatának. A bántalmazó évekig abban a meggyőződésben tarthatja áldozatát, hogy minden normális, amit tesz, és neki van igaza. Ezért az nem fog eredményt hozni, ha az áldozat saját igaza mellett érvel, nem várható, hogy meggyőzi, megváltoztatja azt, aki eleve nem együttműködő. (Csak azt kell eldöntenie, akar-e így tovább élni vagy sem.)

3.2. Az áldozat és mikrokörnyezetének reagálása

A bagatellizálás és a mentegetés agresszióindexeinek feltárására az alábbi kérdéseket érdemes feltennünk: Milyen nyelvi megfogalmazásokkal bagatellizálják ismerősök, ha a bántalmazott próbálja elmondani, hogy bántásokat él meg? Milyen nyelvi megfogalmazásokkal mentegetik az ismerősök a bántalmazót a bántalmazott számára? Milyen nyelvi megfogalmazásokkal mentegeti maga a bántalmazott a bántalmazóját önmaga előtt, illetve mások előtt? Mivel az agresszióindexek ezen alcsoportjaiban döntően ugyanazok a kifejezések szerepelnek, együtt tárgyalom őket.

Mentegetés/az illúzió fenntartása:

Biztos nem úgy gondolta.

*Nem hiszem, hogy bántani akart.
 Á, csak stresszes volt.
 Csak szerencsétlenül fogalmazott.
 Nem tudja, mit beszél. / Bele sem gondol, mit mond.
 Nem szándékosan tette.
 Nem tudja, hogy ezzel fájdalmat okoz neked.
 Nem tudja, hogy ilyet nem szabad tenni.
 Lehet, csak segíteni akart.
 Csak félt téged.
 Félt a bensőséges kapcsolatoktól.
 Azért reagál így ('agresszíven'), mert rájött, szerelmes beléd.*

A 'nem szándékosan tette' jelentésű agresszióindexek visszaigazolják, hogy az elkövető felmentéseként értékelődik, ha nem szándékosnak minősítik az agressziót.

Az áldozat menti fel az elkövetőt:

*Amúgy ő egy jó ember.
 Valahol mélyen ő egy nagyon kedves ember.
 De azért szeret. / Én tudom, hogy büszke rám.
 A párom mostanában elég ideges.
 Képtelen megérteni, hogy ez nekem fáj.
 Sok csalódás érte előző kapcsolataiban.
 Azért bánt, mert engem szeret a legjobban.
 Biztos a gyerekkori traumái miatt ilyen.*

Gyakori, hogy azzal mentegetik az elkövetőt, hogy gyerekkorában biztos bántalmazás áldozata volt, vagyis nem tehet arról, hogy ő is bántalmaz. Ugyanakkor a bántalmazók nem bántalmaznak mindenkit, tehát képesek nem leuralni valakit (lásd bővebben Borbás 2020, 53–58). (És korántsem minden gyermekkorában bántalmazott személy bántalmaz felnőttként.) A mentegetések, ahogy látjuk, egyenesen dicséretnek is lehetnek, illetve jóindulat-tulajdonítások. A társadalmi attitűd szempontjából fontos észrevenni, hogy ezek az agresszióindexek egyben a bántalmazó struktúrát igazoló meggyőződések: a szóbeli bántalmazás e megnyilatkozások szerint nem olyan nagy probléma, inkább azt címkézik problémaként, aki szóvá teszi, hogy bántják, vagyis – *problémázik*. Amennyiben a nyelvi agresszióra passzivitás, jószándék-tulajdonítás vagy önvád a reakció, az normatívként láttatja a jelenséget, ezáltal megerősítve a bántalmazó struktúrát, a bántalmazás-mentegetés-áldozathibáztatás körfolyamatot.

Bagatellizálás:

*Nincs mit tenni, ő ilyen.
 A férfiak már csak ilyenek.
 Tudod, hogy ő ilyen. / Neki ilyen a természete.
 Ilyen a stílusa.
 Á, nem érdemes ezzel törődni. Lépj tovább!
 Megszoktam. (Az áldozat mondja, jelezve, hogy nem lényegi a probléma.)
 Nem kell felvenni!
 Próbáltál már beszélni vele?
 Pedig olyan szimpatikus!
 Csak nem tud ügyesen kommunikálni.*

Ahogy azt előző tanulmányomban megérveltem (Borbás 2020, 53–58), a verbálisan bántalmazó inkább hipertudatos kommunikátornak nevezhető, semmiképp nem ügyetlen kommunikátornak. A verbális agresszió inkább az igények hatékony kifejezésére és beteljesítésére szolgáló módszer, az agresszor akaratának másokra való sikeres rákényszerítése, és nem az ezekben való járatlanság tünete.

Áldozathibáztatás:

*Biztos félreértetted.
 Miért mondott volna ilyet?
 Ok nélkül senki nem bánik így másokkal.
 Mindig mindkét fél hibás.
 Azért ezt kicsit túlreagálsz.
 Ezzel nem kell foglalkozni! Minden baj akkor kezdődik, amikor az ilyen véleményekre valaki elkezd adni.
 Azért nem kéne ennyire támadnod őt!
 Biztos vagyok benne, hogy ez csak valami kommunikációs probléma, és meg lehet oldani. 'neked évek alatt nem sikerült megoldanod, de ez a te hibád, mivel megoldható'
 Ezek túl erőteljes állítások, amiket mondasz róla.
 Te mindenkiel összeveszel!
 Szétszeded a családot! (Ha az áldozat megpróbál elszigetelődni bántalmazójától.)
 Mindent magadra veszel!
 Nade miért veszed magadra? Egyszerűen nem kell törődni vele.
 Lép túl ezen!*

*Engedd el!
Ezt azért túl komolyan veszed.
Túl komolyan veszed magad.*

Az áldozat önhibáztatása:

*Biztos felidegesítettem.
Legalább valaki elvisel engem.*

Azt tapasztalom, könnyebb elérni, hogy a bántalmazott beazonosítsa bántalmazott mivoltát, ha először nem a bántalmazások kategóriáit tárjuk fel előtte, tehát hogy hányféle módon éri verbális agresszió, hanem: ha tudatosítjuk, mikor és kikkel érez fájdalmat kommunikáció közben, és ha az általam agresszióindexeknek nevezett formulákat azonosítjuk be a diskurzusaiból. Úgy tapasztaltam tehát, hogy az agresszióindexeknek komoly szerepük van a nyelvi agresszió beazonosításban, leleplezésében.

Az agresszióindexek tartalma: áldozathibáztatás, és annak kijelentése, hogy ok nélkül senki sem bántja a másikat. Pedig egy uraló, irányító szemléletű és kommunikációjú ember esetében az agresszióinak oka saját személyisége, uraló attitűdje, nem a bántalmazott. A bántalmazó kapcsolatban nem használhatók a konfliktuskezelő módszerek, mert nincs konfliktus, értve ez alatt, hogy nincs racionális, a diskurzust megelőző eseményekből következő oka, miért történik az áldozat eltaposása, számonkérése, kigúnyolása vagy a dühöngés. A kommunikációt fejlesztő módszerek sem kínálnak megoldást, mivel nem a kommunikációs készségek hiányáról van szó, hanem azzal az irányító, uraló, a másikat lenéző, hierarchiát létrehozó attitűddel, amellyel áldozata felé viszonyul az agresszor. Az agresszióindexek további tartalma: a bántalmazott mentegeti uralóját (urát). A társadalom tagjaiban szükséges tudatosítanunk, ha valakit folyton mentegetni kell, annak oka van. Ha a bántalmazott szégyelli bántalmazója viselkedését, szorong miatta, annak az az oka, hogy az a viselkedés szégyellni való. Az agresszióindexek tartalma ezeken túl lehet a saját vélt felelősségük, illetve önbizalomhiányuk kifejezése: *Legalább valaki elvisel engem / Jó, de ez azért történt, mert felidegesítettem.* Az áldozathibáztatás még inkább megjelenhet, ha az áldozat lépni kíván, például válni, illetve elszigetelődni bántalmazójától: *Te mindenkiel összeveszel! / Szétszeded a családot! / Anyád fölnevelt, és te nem kívánod látni? Milyen ember vagy?* – reagálhat az áldozat környezete. (Korpuszom alapján azt mondhatom, ritkábban kerül szóba, hogy senki sem ok nélkül akar elszigetelődni valakitől, ritkábban merül fel, hogy milyen ember a bántalmazó. További részletesebb vizsgálatokat igényelnek ezek az elszigetelőzési szándéokra adott reakciók.) A verbális agresszió áldozatainak hibáztatása nemcsak azt jelentheti, hogy az áldozatot azért

hibáztatják, mivel szerintük esetleg okot ad arra, hogy bántsák, hanem azért is, hogy miért tűri, miért hagyja a bántalmazást.

Az áldozathibáztatás attitűdje azért is lehet gyakori, mivel egyfajta önvédelmi mechanizmusként sokan hajlamosak úgy gondolkodni, hogy bántalmazás (nyelvi vagy fizikai) csak azokkal történik, akik valamilyen módon megérdemlik azt, akik valamilyen módon felelősek a történetekért, tehát abban a hamis biztonságérzetben szeretnék magukat érezni, hogy velük ilyesmi sosem történik meg. (Ugyanez igaz a nemi erőszakok interpretálására, gyakran heves áldozathibáztatás kezdődik, mivel sokan szeretnék abban megnyugodni, hogy „velem ez nem fordulhat elő, mert én semmi olyat nem teszek, aminek nemi erőszak lehet a vége” – sok kutatás igazolta, hogy ez egy naiv/rosszindulatú hozzáállás, hiszen, bárhol, a nap bármely szakában, bármilyen ruházatú, bármilyen viselkedésű személy nemi erőszak áldozatává válhat, mivel nem az áldozat viselkedése, hanem az elkövető agressziója, hatalmi magatartása a nemi erőszak oka. Szil 2005, 30.) Ez az önvédelmi mechanizmus számos agresszió-sztereotípiá forrása. Nézzük például azt a sztereotípiát, miszerint: valaki azért nem lép ki a bántalmazó kapcsolatból, mert valójában élvezzi azt. (Holott lehet éppen azért nem lép ki, mert a környezete nem segíti a kilépésben, hanem inkább hibáztatja. Illetve azért nem lép ki, mert a verbális traumának hosszan kitett áldozat személyiségtorzulást, önbizalom-rombolást szenved el, továbbá a folyamatos fájdalomkóros függőséget, traumás kötődést vált ki. A társadalom talán nagyobb része nem hajlandó meglátni, hogy a traumák sorozatán átesettek helyzete sokkal összetettebb annál, mint hogy mazochistaként szeretnék egy bántalmazó kapcsolatban maradni. Lásd bővebben Borbás 2021a.)

3.3. Az áldozat belső kommunikációja

Az áldozat, azon túl, hogy nyilvánosan mentegetheti bántalmazóját, bagatellizálhatja a bántásokat és önmagát hibáztathatja; fájdalmainak, érzéseinek, megdöbbenésének és értetlenségének is hangot ad: akár barátai felé megfogalmazva, akár csak önmaga számára, melyek szintén agresszióindexek, jelzik, hogy bántalmazás történt. Az áldozat ezen típusú kommunikációjára (szemben a fenti agresszióindexekkel) még nem végeztem teljes körű gyűjtést korpuszomból, így csak példákat említek abból. (További kutatásra érdemes lehet a közös jegyek feltárása a bántalmazást már felismertek és az áldozat voltukat még nem felismertek megfogalmazásaiban.)

Az áldozat által megéltek áldozat általi megfogalmazása:

Mintha kést döfött volna belém/ a szívembe.

*Állandósult a gyomorgörcsöm.
 Évekig szédültam és hányingerem volt.
 Mindig lefagytam a hirtelen szűrésától.
 Valahogy mindig elérte, hogy magamat hibáztassam.
 Vajon rosszul kommunikálok?
 Szégyelltem, hogy nem bírom kezelni a helyzetet.
 Szégyelltem, amiket tett velem. (A barátaimnak sem mertem elmondani.)
 De miért teszi ezt velem?
 De ez normális, szerinted, amiket tesz velem?
 Másokkal is ilyen? De szerinted mással boldog lesz?
 Nem tudnék nélküle élni.
 De másokkal nem ilyen, akkor velem lehet a gond.*

Amikor a szülő hibázik, agresszíven, ridegen viselkedik, és a szülő vagy mások azt mondják a gyermeknek: *tudod, anya/apa nagyon szeret téged*, bevésődésszerűen rögzülhet, hogy az agresszió a szeretettili megnyilvánulások közé tartozik. Ez is oka lehet a későbbi/felnőttkori agressziót követő válaszreakciók elkövetőt felmentő vagy mentegető attitűdjének. Valószínűsíthetően valódi szeretetmegnyilvánulás jóval kevesebb van, mint amennyire igényük lenne az embereknek, így sokak stratégiája az lehet, hogy több szeretetet, figyelmet, törődést gondolnak kapcsolataikba, mint amennyi azokban van, ezen illúziók az áldozat agresszióval kapcsolatos kommunikációjában is megjelenhetnek: *Nem akar rosszat nekem, csak...* Az áldozatok válaszreakcióiban sorozatosan megjelenhet az igény, hogy az elkövető kérjen bocsánatot és/vagy ismerje el, amit művel. (Ez őszintén nem szokott megtörténni. Hiszen, ha őszintén sajnálná tetteit az agresszor, akkor nem követné el újra.) Továbbá annak megfogalmazása is megjelenhet, hogy az elkövető számára el kellene magyarázni, hogy bántó, amit tesz, mivel ezt biztosan nem érti vagy nem tudja. Ez az értelmezés nagyon távol áll a valóságtól, hiszen éppen a bántás a célja, azért teszi, hogy a(z általa létrehozott) hierarchiát, a lenézését kommunikálja, azért teszi, hogy bántson, fájdalmat okozzon, elbizonytalanítsa áldozatát.

3.4. Késleltetett leleplezés

Hogyan reagálnak arra, ha valaki sok év után áll ki magáért és árulja el, hogy folyamatos bántalmazásban van része régóta, illetve évekkal korábban volt része folyamatos bántalmazásban? Amennyiben a bántalmazott évek múlva hozza nyilvánosságra az általa átélteket, a gyakori reakció a: *Miért nem előbb szólt?* (akár felháborodott attitűddel hangoztatott) kérdés és szinonimái. Amivel általában egyben megkérdőjelezi a történet hitelességét is. Valamint

további kifejezésekkel gyakran negatívan minősítik a történeteket ismertető áldozatot. Fentebb láthattuk, a bántalmazás dinamikájából, továbbá a rejtett jellegből fakadóan évek telhetnek el addig, mikorra az áldozat biztos lesz abban, hogy bántalmazást él meg, és nem túlérzékeny, illetve leleplezi a bántalmazót, hogy az nem is véletlen követ el ellene verbális agressziót; és a sok reménytelen időszak után világossá válik számára, hogy nem fog a helyzet javulni, és kimondja, hogy nem ő a felelős a bántalmazások létrejöttében, hanem ő az áldozat. Figyelembe kell vennünk, hogy éppen ezen folyamatok elnyúló időtartama miatt lehetetlenség előbb szólni.

Fentebb sorolt bagatellizáló agresszióindexekkel is nehezítik az ismerősök, hogy az áldozat korábban segítséget tudjon kérni. (Amennyiben a verbális agresszió áldozata egy gyermek, aki nyelvi bántások közepette nő fel, nem is tudatosíthatja, hogy agresszió áldozata, csak jóval később, amikor nem bántalmazó közegbe kerül, és megkezdődhet a rehabilitációja, hiszen korábban a nyelvi bántalmazás a norma része volt mikrokörnyezetében. Továbbá egy gyermekkel sokkal könnyebben el lehet hitetni, hogy az ő viselkedése váltja ki a verbális agressziót.)

A felismerési időszakot meghosszabbíthatja, ha a bántalmazott nem is akarja fel- és beismerni, hogy áldozat, nem akarja áldozatként címkézni magát a kognitív disszonancia miatt, hiszen nagyon nehéz beismerni, hogy évekig tűrte a megalázásokat, ezért kezdetben inkább javítani próbál (családi, baráti vagy pár-) kapcsolatán, és megmenteni azt. Amíg azonban nem áldozatként tekint magára, addig olyan személyként, akinek része van abban, hogy bántják, vagyis a társadalom empátiamentesebb tagjainak többségéhez hasonlóan. A beismerés létrejöttét a gyakran kialakuló szégyenérzet is lassíthatja: inkább nem vallja be, hogy bántalmazták, mivel szégyelli.

A felismerést megnehezíti, hogy már ereje, önbecsülése, reménye sincs az áldozatnak egy súlyosan bántalmazó kapcsolatban. Esetleg átkerül a bántalmazó alternatív valóságába, ahol ő szerencsétlen, tehetetlen, reménytelen lényként van ábrázolva. Az agymosás eredményeként a lekicsinylő minősítések önismerete részévé válnak. Sokan esetleg éppen a várható reagálás miatt nem mernek lépni, hiszen tudják, hogy nem számíthatnak együttérzésre, ahogy ez (sokak áldozathibáztató attitűdje) többnyire be is bizonyosodik, mikor végül bevallják, miket éltek át. (A szexuális abúzus áldozatai hasonló nehézségekkel küzdenek mielőtt fel mernék vállalni az átélteket, azzal a hatalmas különbséggel, hogy esetükben a szégyenérzet, a büntudat, a trauma és így annak elfojtása is sokkal nagyobb lehet, akár részleges amnéziával párosulva. Így akik az *Ugyan már, miért nem előbb szólt!* reagálással élnek, azoknak tudniuk kellene, hogy a szexuális abúzus áldozatai döntően 10–20 év múlva bírnak csak megszólalni ügyükben, mivel korábban ezt nem képesek megtenni. Lásd Borbás 2021a, 213–214.) Szükség

lenne olyan, akár nyelvészeti elemzésekre, a felvállalások és kontextusuk elemzésére, amelyek mindezt tudatosítják a társadalomban. Ezek a kutatások a reagálások elemzésével megmutathatnák, hogy jogos lehet egy áldozat azirányú féelme, hogy nem hinnének neki; ha mégis, akkor őt hibáztatnák, hogy biztosan megérdemelte a bántásokat, valamint további módokon is negatívan minősítenék őt (*na, mit akar ez a dagadék!*), vagyis újabb traumákat szenvedne el. Jelenleg a felvállalások döntően nem segítik a gyógyulást – vagyis a társadalom megszokott reagálásai miatt mentesülnek az érdemi számonkéréstől az elkövetők.

3.5. Álbocsánatkérés

Hogyan kér bocsánatot a leleplezett bántalmazó? Ha négy szemközti történik a leleplezés, döntően sehogy. Kivéve, ha attól fél, elveszti áldozatát, akkor esetleg tesz nem őszinte gesztusokat áldozata felé. Nézzünk meg néhány olyan esetet, amikor nyilvános volt a leleplezés. Az uralás, hierarchiakifejezés, háritás szempontjából lényegi kifejezések aláhúzza szerepelnek:

(A) „... szeretem őket a keresztnevükön szólítani, sőt, a szülőket is, személyesebbé teszi a vizsgálatot ... Típusos vírusfertőzés tüneteit látom ... és ebbe az anyukát is beavatom. Ugye tetszett hallani, hogy influenzajárvány van? – kérdelem, érzésem szerint normális hangon tőle. Aprót bólint. ... Másnap azzal fogad az asszisztensem, hogy az előző nap hiányzó kolléganőm valamilyen netes falára kikerült egy írás a rendelésemről, erőteljesen kifogásolva ... a hozzáállásomat és viselkedésemet is. Olvasom és ráz a hideg. Mélyen megbánt ... Elkérem az anyuka telefonszámát, megtudakolom a keresztnevét is. Kicsöng, felveszi. Bemutatkozom, a keresztnevén szólítom, s mondom, hogy a falra felkerült írásáról beszélne velem, ha most megfelel. Hallgatom, doktornő. Előveszem a (majdnem) legkedvesebb hangfekvésemet. Először is szeretné bocsánatot kérni, ha bármivel megbántottam. ... Sajnálom, ha úgy érezte, gúnyosan kérdelem, hallott-e a járványról, de higgye el, nekem eszembe nem jutott gúnyolódni. Nem szoktam gúnyolódni, a rendelőben különösen nem” (Gyarmati 2020).

(B) „Mélyen elítélem az erőszak minden formáját. Ebbe beletartozik a hatalommal való visszaélés és a mentális erőszak is. ... Én nem vagyok félelmetes” (Eszenyi In: Kovács 2020. 03. 17).

(C) „Ezúton üzenem minden névvel vagy név nélkül megszólaló személynek, hogy bocsánatot kérek, ha olyat tettem vagy úgy viselkedtem, amivel megsértettem, nehez helyzetbe hoztam őket” (Marton-közlemény 2017).

(D) „*A személyemmel kapcsolatban felmerült vádakra reagálva kijelentem, ha bárkit bármivel megbántottam, ezúton kérek elnézést!*” (Kerényi 2017).

(E) „*Köszönöm Drágák, Gyerekek, ahogy szoktam mondani kollégáimnak, művészeknek, egyetemi hallgatóknak*” (Eszenyi 2020). (Megjegyzés: Eszenyi pusztán reagált, nem kért bocsánatot.)

Kedveskedésnek álcázott hierarchiakifejeződés: az (A) és az (E) példa esetében. Formális közegben senkit nem udvarias a keresztneven szólítani. Érdekes választásnak tűnik az is, hogy a 65 év körüli doktornő egy 20-30 évvel fiatalabb nőt tetszikezik. (A tetszikelő orvosi kapcsolattartásról lásd: Domonkosi–Kuna 2015.) Az sem árul el tiszteletet, ha valaki a beosztottait, illetve az egyetemi hallgatókat drágák és gyerekek megszólításokkal szólítja meg (ahogy az sem, ha anyuka a megszólítás, különösen nem abban a hangnemben, ahogy ezt hangoztatni szokták pedagógusok, orvosok). Ezek az eszközök mind a hatalom, a kihasznált hierarchia (a lenézés) kifejezésének nyelvi eszközei (Borbás 2020, 87–88).

A leleplezés tagadása erőteljes állításokkal. (A) példa: *Higgye el, nekem eszembe nem jutott gúnyolódni. Nem szoktam gúnyolódni, a rendelőben különösen nem.* (Ha nem szokott gúnyolódni, a *nemet* hogyan lehet még egy *különösen*mel is fokozni?) (B) példa: *Mélyen elítélem az erőszak minden formáját. Ebbe beletartozik a hatalommal való visszaélés és a mentális erőszak is. ... Én nem vagyok féltelmes.*

Maga a bocsánatkérő formula is a leleplezés állításainak tagadása. (A) példa: *Szeretnék bocsánatot kérni, ha bármivel megbántottam. ... Sajnálom, ha úgy érezte, gúnyosan kértem.* (C) példa: *Bocsánatot kérek, ha olyat tettem vagy úgy viselkedtem, amivel megsértettem, nehez helyzetbe hoztam őket.* (D) példa: *Ha bárkit bármivel megbántottam, ezúton kérek elnézést!* A Vígszínház kollektívája esetében láttuk, előbb egy, majd két főnek fel kellett vállalnia az átéltetket, majd ezekhez a megszólításokhoz tudott több tucat volt és 245 jelenlegi társulati tag csatlakozni (Kovács 2020. 03. 19). Az összefogással létrejött leleplezések segíthetnek abban, hogy ne bagatellizálódjon el a probléma, mint sokszor az egyéni felvállalások esetében.

„A bocsánatot kérek, ha...” formula jelentése tartalmazza a feltételelességet: ’esetleg meg sem történt, amivel vádolnak, esetleg csak a másik fél érezte úgy, csak a másik bántódott meg’. A formula a felelősségvállalás hiányáról árulkodik, továbbá megpróbálja relativizálni a történeteket. A bocsánatkérő nem sorolja, nem vallja be mit tett, azt gondolja, bőven elegendő a bocsánat szót kiejteni, és a másik félnek kötelessége megbocsátani. Szintén közös jellemzője a nyilvános bocsánatkéréseknek, hogy részletesen taglalják, milyen borzasztó állapotba kerültek a leleplezettek az őket ért támadások (valójában: az áldozatok védekezései) által. Ezekben is jól tetten érhető, hogy

az agresszor mindig támadásnak éli meg, ha valaki védekezni próbál vagy kiáll magáért. Ezt az attitűdöt a nyilvános leleplezésbe bevonódók is felvehetik: többen nyilatkoztak az Eszenyit ért méltatlan támadásról.

A társadalom nemcsak fentebb tárgyalt módokon hibáztathatja az áldozatot, hanem akkor is, ha az elkövető (ál)bocsánatkérését nem fogadja el. Többféle mikrokörnyezet is sugallhatja vagy nyíltan képviselheti, hogy kötelező megbocsátani. (Keresztény közösségekben ez az attitűd még erőteljesebb lehet, lásd Borbás 2021c). Holott vannak megbocsáthatatlan bűnök, és senkinek nem kötelessége megbocsátani, annál is inkább, mert a megbocsátás valakiben vagy létrejön, vagy nem. (Egészen félelmetes magyar eset, mikor a híres úszóedző vitt egy csokor virágot egykori csoportos nemi erőszak általi áldozatának. Érdemes lenne elemezni az akkori hírek kommentjeit, számomra úgy tűnt, csak kevesen képviselték azt az álláspontot, hogy nem kötelező fogadnunk és elfogadnunk egy bocsánatkérést. És csak kevesen voltak, akik az úszóedző gesztusát nem kedves gesztusnak, hanem manipulációnak, saját arculata javítására tett fölöttébb kis erőfeszítésének tartották.)

3.6. Szekunder sérülések

Milyen nyelvi jelenségek okozzák a szekunder sérüléseket? Önmagunknak is okozhatjuk? Szekunder sérülést okoz a bántalmazás letagadása (a bántalmazó tagadja), harmadlagos sérülést okoz, amikor a bántalmazott ismerősei bagatellizálják az áldozat által megfogalmazott agressziókat, vagy nem reagálnak érdemben, esetleg kinevetik, gúnyolják az áldozatot, illetve őt hibáztatják. Fontos, hogy ne meséljük el a problémáinkat olyannak, aki nem ért a bántalmazás dinamikájához, aki nem empátiásként közelít a problémánkhoz, aki bagatellizálja azt. Evans (1996, 224) rögzíti saját és kliensei tapasztalatait, miszerint sok terapeuta egyáltalán nem ismeri el a szóbeli erőszakot ugyanolyan erőszaknak, mint a fizikai bántalmazást. Továbbá rengeteg terapeuta vak a bántalmazás dinamikájának felismerésére, és ezért az áldozatot fogják hibáztatni, őt fogják felelőssé tenni a bántalmazásért. Szekunder sérülést magunknak is okozhatunk, önmagunk áldozathibáztatójává is válhatunk, amennyiben magunkat okoljuk, a saját megelégedésünket bagatellizáljuk (fenti agresszióindexek használatával), a saját fájdalmunkat nem vesszük figyelembe, és nem tiszteljük magunkat annyira, hogy ne tartsunk fenn olyan emberrel kapcsolatot, aki fájdalmat okoz számunkra.

4. Összegzés

Mindnyájan résztvevői vagyunk a verbális agresszió jelenségének. Sokan elkövetőként, sokan bántalmazottként. Sokan mindkét szerepben. Vannak, akik számos szóbeli agressziót élnek meg áldozatként, viszont maguk is – talán ritkábban és talán kevésbé erőszakos módszerekkel, de – agresszorként viselkednek. Mások döntően elkövetők, de egyesektől ők is megélhetnek szóbeli agressziót. Eltérő lehet a bántalmazásban közvetlenül részt vevők száma, párkapcsolat (illetve bármilyen típusú kapcsolat, pl. szülő–gyermek kapcsolat) esetében például lehet egy bántalmazó és egy bántalmazott (ekkor általában erőteljesebbek, akár szélsőségesen erőteljesek a bántalmazások), de lehet, hogy mindketten bántalmazzák egymást. (Utóbbi azonban elválasztandó attól, amikor a kapcsolatban egyikük a bántalmazó, másikuk az áldozat, és az áldozat fájdalmában és/vagy önvédelme érdekében alkalmaz válaszagressziót.) Lehet, hogy egy családban (vagy baráti körben, munkahelyi közösségben) van három bántalmazó és egy bántalmazott. Mindezekből következik, hogy társadalmunkban nemcsak szélsőségesen bántalmazók vannak, hanem olyanok is (valószínűsíthetően ők alkotják a többséget), akiket ér is nyelvi agresszió, és akik élnek is a nyelvi agresszió használatával, köztük sok nehezen leleplezhető nyelvi agressziós módozattal élve.

Az agresszióindexeknek lényegi szerepük van a bántalmazó társadalmi struktúra fenntartásában az elkövető felmentésével, valamint a bántalmazás tagadásával, bagatellizálásával. Szerepük van abban, hogy nehezebben legyen felismerhető, ki a bántalmazó adott kapcsolatban vagy kommunikációban, hiszen szintén agresszióindexek azok a kifejezések, amelyekkel a bántalmazott áldozatnak állítja be magát, és amelyekkel a bántalmazottat hibáztatják. Szerepük van abban, hogy az áldozat nehezebben kezdjen szabadulni a bántalmazó kommunikációból/kapcsolatból azáltal, hogy a valóságnál sokkal idealisztikusabb kapcsolatot kommunikál környezete és akár önmaga számára is, valamint hogy olyan kifejezéseket használ, amelyekkel önmagát hibáztatja az agresszió létrejöttéért.

A nyelvi agressziónak az agresszióindexek felőli megközelítése is a jelenség leleplezését segíti, továbbá az áldozatok megerősítését abban, hogy helyes volt az észlelésük. Az agresszióindexek észlelése segít eldönteni, ki a bántalmazó, és ki a bántalmazott, és azt is, verbális önvédelemről van-e szó.

Ahhoz, hogy a fent bemutatott bagatellizáló-tagadó körfolyamatot megállítsuk, van arra szükség, hogy kiemeljük, kulcstényezőként elemezzük a bántás szándékosságát. A szándékosságot a sorolt kritériumokkal bizonyítani lehet (Borbás 2020, 53–58). Amennyiben nem helyezünk arra súlyt, hogy tudatosítsuk a verbális bántalmazás szándékosságát, hanem mentegetjük az elkövetőt, annak minden esetben szükségszerű következménye lesz a

bántalmazás (az ártás mértékének) bagatellizálása (akár tagadása), ezáltal a bántalmazott sérülésének bagatellizálása: amennyiben bagatellizálva van a bántás és a sérülés, szükségszerűen a probléma felnagyításának vádjá fogja érni az áldozatot, ha megpróbálja szavá tenni, mit él át. Amíg nem lepleződik le, hogy az elkövetések szándékosak, addig mindig áldozathibáztatás fog zajlani, hiszen az elkövető felelősségének relativizálása relativizálja a bántalmazás és a sérülés nagyságát, és növeli az áldozat felelősségét, holott az áldozatnak nincs felelőssége a bántalmazásában. Amikor az áldozat nem tudja a bántalmazót hibáztatni, mivel nem bírja leleplezni az agressziót, mindig magát fogja hibáztatni, mivel érzékeli, hogy traumát élt át, és azért valakit felelősnek fog tartani.

Az agresszióindexek jelzik az agressziót és az agresszióhoz való bántalmazói, bántalmazotti és társadalmi attitűdöt, továbbá hordozzák az elsődleges agressziót követő további bántalmazási stratégiákat. A verbális agresszió az agresszióindexek feltárása nélkül gyakran nem leleplezhető. A verbális agresszió szándékossága az agresszióindexek nélkül nehezebben leleplezhető. A szándékosság tagadása szükséges ahhoz, hogy a társadalom relativizálni tudja az agresszív megnyilatkozásokat.

Amit a nyelvi megnyilvánulások által leleplezhetünk, az a hierarchiát kinyilvánító és/vagy létrehozó: uraló, utasító, irányító, megalázó gondolkodás és viselkedés, ami szemben áll az együttműködő (támogató) gondolkodással és kommunikációval. Két fő kommunikációs stratégia áll egymással szemben: az agresszív-uraló-lenéző és az együttműködő. A megelőző munkák nem tárják fel az elsődleges verbális agressziót kísérő további nyelvi jelenségek létezését, sem szerepüket a leleplezésben, továbbá a verbális agresszió szándékossága kérdéskörének összefüggését az áldozathibáztatással és a jelenség bagatellizálásával. A szándékosság leleplezésének egyik döntő szempontja, hogy az agresszor képes a kódváltásra, képes agressziómentes kódot, regisztert használni, amennyiben céljai ezt kívánják. Ilyenkor időszakos attitűdváltásról beszélhetünk, mely során az uraló-irányító attitűd helyébe az együttműködő lép. Másként megvilágítva: sok elkövetőnél szokásos lehet az agresszív kommunikáció, arra pedig tudatosan figyelnek (kommunikációs erőfeszítést tesznek), kivel ne alkalmazzák.

A bántalmazók célja, hogy szubjektívvé tegyék az agressziójuk agresszióként való beazonosítását, valamint, hogy a társadalom tagjai relativizálják a verbális bűnök elkövetését, és fenntartsák a leleplezhetetlenség illúzióját. A megnyilatkozások nyelvi agresszióként való beazonosítása független az áldozat reagálásától. Ha valaki csendben elviseli a bántalmazást, attól az még bántalmazás. Előfordulhat, hogy nem arról van szó, hogy valaki érzékenyebb a verbális agresszióra, valaki nem, hanem arról, hogy vannak, akik arra lettek kondicionálva, hogy elfogadják, tolerálják, eltűriék az agressziót – míg mások nem hajlandók

elfogadni. Döntően az számít udvariatlannak, aki nem tűr némán, hanem szóvá teszi a nyelvi agressziót. A verbális agresszió tudatos relativizálásának része, amikor túlérzékenynek (vagy egyenesen agresszívnek) minősítik azt, aki nem hajlandó neutrálisan reagálni a verbális agresszióra. A túlérzékenynek minősítés éppen a verbális agresszort leplezi le, hiszen aki nem agresszor, az nem tesz negatív minősítéseket az elhangzottak együttműködő módon való megbeszélése helyett. Elismeri a hibáit, nem a másikat hibáztatja, magát nem tartja azért áldozatnak, mert szóvá teszik, hogy verbális agressziót követett el. Azt a társadalmi attitűdöt kellene megteremteni, amely eredményeként az áldozat nem gondolná, hogy a nyelvi agressziót el kell tűrnie, hogy türelmesnek kell lennie, hogy várnia kell a (valószínűsíthetően soha be nem következő) változásra, hogy lojálisnak kellene maradnia agresszora iránt.

Felhasznált irodalom

- Bancroft, Lundy. 2015. *Mi jár a bántalmazó fejében? – Az erőszakos és uralkodni vágyó férfi*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Borbás, Gabriella Dóra. 2013. *A Biblia mint kommunikációs tankönyv*. Budapest: Vince Kiadó.
- Borbás, Gabriella Dóra. 2020. „A verbális agresszió kevésbé nyilvánvaló esetei és leleplezésük.” In: *TNTeF* 10. évf. (2) 25–98. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/tntef/article/view/34164/33310>
- Borbás, Gabriella Dóra. 2021a. A hisztériától a PTSD-ig. A tudományos gondolkodás változásának tükröződése és az áldozathibáztatás megjelenése terminusokban. Havas–Horváth–Hrenek–Ladányi (szerk.), *A grammatikától a retorikáig*. Budapest. 209–221. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/havas-ferenc-horvath-katalin-hrenek-eva-ladanyi-maria-szerk-a-grammatikatol-a-retorikaig-nyelveszeti-tanulmanyok-c-vladar-zsuzsa-tiszteletere/>
- Borbás, Gabriella Dóra. 2021b. „A verbális agresszió társadalmi támogatottsága.” In: *Sárospataki Füzetek* teológiai szakfolyóirat 25. évf. (4) /sarospatakifuzetek.hu/ Megjelenés alatt.
- Borbás, Gabriella Dóra. 2021c. Verbális agresszió vallási csoportok kommunikációjában. In: Hubai Péter (szerk.) *A szent és kommunikációja. Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásköréből*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 70-137. Megjelenés alatt.
- Culpeper, Jonathan. 2011. *Impoliteness: using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Domonkosi Ágnes–Kuna Ágnes. 2015. „A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartás szerepe az orvos-beteg kommunikációban.” *Magyar Nyelvőr* 139 (1): 39–62.
- Evans, Patricia. 1996/2012. *Szavakkal verve. Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban*. Budapest: Háttér Kiadó–NANE Egyesület.
- Forward, Susan. 1989. *Toxic Parents. Overcoming Their Hurtful Legacy and Reclaiming Your Life*. New York: Bantam Books.
- Hare, Robert D. 1993. *Without Conscience. The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. New York: Guilford Press.
- Herman, Judith. 2011. *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Budapest: Háttér Kiadó–NANE Egyesület.
- Herman, Judit (szerk.). 2015. *Miért marad?* Budapest: NANE Egyesület.
- Miller, Alice. 1980/2002. *Kezdetben volt a nevelés*. Budapest: Pont Kiadó.
- Simon, Gábor. 2018. „Az igei jelentés metaforizációjának mintázatai. Nyelvtan- és korpuszvezérelt esettanulmányok.” *Jelentés és Nyelvhasználat* 5: 1–36.
- Simon, George. 1996/2009. *In Sheep's Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People*. Little Rock. A. J.: Christopher & Company.
- Szil, Péter. 2005. *Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat?* Budapest: Habeas Corpus Munkacsoport.
- Tátrai, Szilárd. 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tóth, Olga. 1999. *Erőszak a családban*. Társadalompolitikai tanulmányok 12. Budapest: TÁRKI.
- Verschueren, Jeff. 1999. *Understanding pragmatics*. London: Arnold.
- Waszak, Alexandra 2012. *The Contributions of Rape Humor to a Rape-Prone Society*. Lake Forest College Publications. 2012. Fall.
- Wetzler, Scott. 2015. *Élet a passzív-agresszív férfival. A rejtett agresszív tünetgyűjtésének kezelése – a bálószbától a tárgyalóteremig*. Budapest: Jaffa Kiadó.

Hivatkozott sajtóanyag/források

Eszenyi Enikő 2020. 03. 19. Facebook.

- Gyarmati Andrea 2020. február 29. Megbántott, felhívtam, istenem, de jól tettem! 24.hu Vélemény rovat.
- Jankovics Márton 2020. március 9. Mérgező légkör a Vígszínházban – egykori kollégák Eszenyi Enikő vezetői stílusáról. 24.hu Kultúra rovat.
- Kerényi Miklós Gábor 2017. 11. 07. In: Facebook.
- Kovács Bálint interjúja Eszenyi Enikővel 2020. 03. 17. Csak ne sírj Eszenyi előtt, azt nem bírja! In: Index.
- Kovács Bálint. 2020. 03. 19. Lemond Eszenyi Enikő, és a pályázatát is visszavonja. In: Index.
- Marton László 2017. 10. 26. MTI-hez eljuttatott közlemény.

Hivatkozott esettanulmányok

- Barnóczki, Brigitta. 2017. 11. 25. „Láthatatlan falak között – egy szexuális zaklatás története belülről. Interjú Follinus Anna költővel.” *Divany.hu*
- Bartha, Beatrix és Lénárt István. 2009. *Kamu kérő. A kaméleon testközelből.* Budapest: Műegyetemi Kiadó.
- Bonyai, Péter. 2011. *Szcientológus voltam – Egy kiugrott csúcsvezető vallomása.* Budapest: Heti Válasz Kiadó.
- Coe, Lic. 1993. *Igaz történet: Miért pont az én lányom? [Moment of Truth: Why my daughter?]* Forgatókönyv, amerikai filmdráma.
- Rados, Virág. 2012. *Bántalmazó házasság.* Budapest: Jaffa Kiadó.
- Takács, Hajnal. 2014. *Az asszony verve.* Budapest: Háttér Kiadó.